

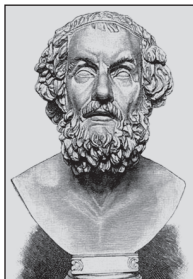

ЗОЛОТІ СТОРІНКИ ДАЛЕКИХ ЕПОХ

Гомер

Одіссея

(Скорочено)

Одіссея
(Скорочено)

Пісня перша

День перший

Рада богів. Афіна наставляє Телемаха

Музо, повідай мені про бувалого мужа, що довго
Світом блукав, священну столицю троян зруйнувавши,
Всяких людей надивився, міста їх і звичаї бачив,
В морі ж багато біди і тілом зазнав, і душею,

⁵ Щоб і себе врятувать, і друзів додому вернути.
Та не вберіг він свого товариства, хоч як того прагнув.
Марно загинули всі через власне зухвальство безтямне:
З'їли, безумні, волів вони Гелія Гіперіона,
Що понад нами, — за те дня повернення він їх позбавив.

¹⁰ Дещо, богине, і нам розкажи про них, Зевсова доню.

Інші, кому пощастило уникнуть загибелі злої,
Дома були вже, війни й небезпеки на морі позбувшись.
Тільки його, що так прагнув отчизни своєї й дружини,
Німфа Каліпсо, владарка, тримала, в богинях пресвітла,

- ¹⁵ В гроті глибокім, бажаючи мати його чоловіком.
В круговороті часу, коли рік надійшов відповідний
І ухвалили боги повернутись йому до Ітаки,
Навіть і там, серед близьких і рідних, не міг він уникнуть
Скрути тяжкої. Тоді всі богове йому співчували,
- ²⁰ Крім Посейдона, — гнівом його Одиссей богорівний
Вічно був гнаний, аж поки до рідного краю дістався.
Сам Посейдон у далеких тоді пробував ефіопів, —
У протилежних кінцях простягались поселення їхні, —
Де Гіперіон заходить, і там, де він сходить щоденно.
- ²⁵ Там з баранів і биків гекатомби приймав він жертовні,
Там веселився на учтах. Тим часом інші богове
В Зевса, у домі його на Олімпі, всі разом зібрались.
Першим батько людей і богів тут слово промовив, —
В пам'яті серця його постав-бо Егіст бездоганний,
- ³⁰ Вбитий Орестом палким, Агамемнона сином преславним.
Це він, згадавши, з такими словами звернувся до безсмертних:
«Горе! Як легко смертні тепер нас у всьому винують!
Зло — від богів, — вони кажуть, самі ж через власну зухвалість,
Всупереч долі, багато на себе нещастя накликають.
- ³⁵ Так і Егіст проти долі дружину Атріда законну
Взяв за жону, а самого убив, щойно той повернувся.
Знав же й про згубу свою, бо завчасно до нього послали
Світлого ми дозорця Гермеса сказати, щоб не смів той
Ані Атріда вбивати, ні жони його брати за себе,
- ⁴⁰ Бо за Атріда відомста відбудеться через Ореста,
Щойно змужніє й почне за рідним він краєм тужити.
Так йому мовив Гермес, та не зміг він на думку Егіста
Радою доброю вплинуть, — і той за все поплатився».
- В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:
- ⁴⁵ «О Кроніде, наш батьку, ти наш володарю найвищий!
Справді, смертю такою поліг він цілком по заслузі.
Хай же так кожен загине, хто мав би таке учинити.
Та розривається серце за тим Одисеем розумним.
Він-бо, нещасний, від любих далеко на хвилию митім
- ⁵⁰ Острові терпить біду, на тім пупі широкого моря.
Острів той лісом поріс, і живе там богиня в домівці,

- Згубного донька Атланта, що глиб увесь знає у морі
Й сам міцними плечима тримає стовпи височенні
Ті, що й небо навколо, і землю усю підпирають.
- 55 В смутку затримує там бідолаху Атлантова донька,
Повними ласки й облуди словами всечасно чарує,
Тільки б свою він Ітаку забув. Одисей же невтішно
Прагне узріти хоч дим, що над рідним підноситься краєм,
Потім і вмерти готовий. Невже і твого, олімпійцю,
- 60 Серця ласкавого це не зворушить? Чи не годив-бо
Жертвами щиро тобі Одисей з кораблів аргів'янських
В Трої просторій? Чому ж одвертаєшся й досі од нього?»
Відповідаючи, Зевс, що хмари збирає, промовив:
«Що за слова в тебе линуть, дитя, крізь зубів огорожу?
- 65 Богоподібного як же забути мені Одисея?
Найрозумніший з людей він, з усіх найщедріші приносив
Жертви безсмертним богам, що простором небес володіють!
Та Посейдон-земледержець до нього всечасно палає
Гнівом невинним за те, що кіклоп Поліфем богорівний
- 70 Ока позбавлений ним, а той же із інших кіклопів
Був найсильніший; німфа його породила Фооса,
Форкіна донька, державця в пустинному морі шумливім.
В гроті глибокім вона з Посейдоном колись поєдналась.
З того часу Посейдон, могутній землі потрясатель,
- 75 Хоч не убив Одисея, то гонить від рідного краю.
Отже, давайте усі поміркуємо разом уважно,
Як Одисея додому вернуть. Посейдон хай вгамує
Гнів свій, — не може-бо він проти спільної волі безсмертних
Вперто змагатися сам і один з усіма сперечатись».
- 80 В відповідь мовить йому ясноока богиня Афінa:
«О Кроніде, наш батьку, ти наш володарю найвищий!
Як і наравду тепер до вподоби богам всеблаженим,
Щоб Одисей велемудрий щасливо додому вернувся,
З вістю Гермеса, гінця світлосяйного, швидше пошлімо
- 85 Аж на Огігію, острів далекий, нехай там негайно
Німфі звістять пишнокосій ухвалу нашу незмінну,
Що Одисей витривалий повинен додому вернутись.
Я ж до Ітаки пошу, щоб там в Одисеевім сині

Більшу збудити бадьорість і прагнення вкласти у серце,
90 Скликати довговолосих ахеїв на збори народні
Й вигнати всіх женихів, які убивають у нього
Цілі отари овець і повільних волів круторогих.
Потім пошлю його в Спарту і в Пілос, пісками укритий, —
Може, почує він щось про повернення любого батька
95 Й сам між чужими людьми собі доброї слави набуде».

Мовила так і до ніг золоті підв'язала підосви.
Гожі й нетлінні, що всюди із подувом вітру найлегшим —
І по воді, й по безкраїх просторах землі — її носять,
Спис бойовий у руки взяла з наконечником мідним,
100 Гострий, міцний і важкий, що ним побивала героїв
Шереги гнівом охоплена донька всевладного батька.
Кинулась летом швидким із високих вершин олімпійських,
Стала в ітакськім краю, при самих Одисеевих дверях,
Перед порогом надвірним, із списом в руці мідногострим,
105 Вигляд чужинця прибравши, тафійського ватага Мента.
Там женихів гордовитих застала. Перед дверима
Грою в кості якраз утішали своє вони серце,
Сидячи долі на шкурах волів, що самі ж повбивали.
Слуги меткі та окличники з ними: одні у кратерах
110 Воду мішали з вином, а другі дірчатими мили
Губками довгі столи й на середину їх виставляли,
Інші ж — м'яса на них розкладали шматки незліченні.

Перший з усіх Телемах боговидий богиню помітив.
Серцем засмучений, мовчки сидів він поміж женихами
115 Й думкою батька собі уявляв благородного, як він
З'явиться раптом і всіх женихів повигонить із дому,
Честь свою верне і стане господарем власних маєтків.
Мислячи так, він сидів з женихами й Афіну побачив.
Кинувсь до входу він, сором відчувши в душі, що чужинець
120 Мусить так довго стоять під дверима. Наблизивсь до нього,
Взяв за правницю його, прийняв мідногострого списа
«Щастен будь, гостю, в цім краї ти прийнятий будеш привітно!
Сядь, пообідай, а потім розкажеш, чого тобі треба». <...>
Мовить до нього тоді ясноока богиня Афінa:
«Щиро й одверто на всі я тобі відповім запитання.

- 180 Ментом я звусь, Анхіала премудрого я величаюсь
Сином і правлю тафійським народом моїм веслолюбним.<...>
- 205 Отже, тепер мені щиро скажи і повідай одверто:
Справді рідним доводишся ти Одиссеєві сином?
Дуже лицем ти на нього й очима прекрасними схожий.<...>
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
«Щиро, мій гостю, на всі я тобі відповім запитання.
- 215 Мати мені говорила, що ніби я син Одиссеїв, —
Сам я не знаю. Та й хто ж бо те знає, від кого родивсь він?
Був би щасливий я, більше б мав користі, сином родившись
Мужа, який при добрі своїм жив би до старості мирно.
Та серед смертних людей найнещасніший той, що, як кажуть,
- 220 Я народився від нього, — якщо вже ти хочеш це знати».
Мовить до нього тоді ясноока богиня Афіна:
«Видно, в майбутнім боги не залишать твого без слави
Роду, коли породила такого, як ти, Пенелопа!
Отже, тепер мені щиро скажи і повідай одверто:
- 225 Що за гульня тут? І що то за зборище? Нащо тобі це?
Що це — весілля чи учта? Не в складчину ж тут розгулялись?
Тільки, здається, вони вже надто зухвало учтують
В домі твоєму. Обуриться кожна людина розумна,
Хто б то суди не зайшов і на сором отой не поглянув».
- 230 Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
«Гостю, якщо ти поставив таке запитання, то знай же:
Був бездоганний колись цей будинок і повен достатку
В час, коли муж той отут іще пробував поміж нами.
Нині ж інакше схвалили боги, замисливши злеє.
- 235 Поміж усіх-бо людей зробили його невидимим.
Я ж бо не так сумував би, коли б і справді умер він,
Чи у троянській землі серед інших героїв загинув,
Чи, закінчивши війну, на руках би сконав він у друзів.
Пагорб могильний над ним насипали б там всеахеї.
- 240 Синові славу велику тоді б він зоставив навіки.
Гарпії ж нині його від нас одібрали безславно,
В безвість пішов він, без сліду пропав десь, мені залишивши
Сум і ридання. Та я не за ним лиш єдиним зітхаю
Й плачу, — боги мені й іншу печаль накинули злую:

Скільки на цих островах державців не є можновладних —
 З Сами, Дуліхію й Закінту, густо укритого лісом,
 245 Скільки їх тут не кермує, на цій кременистій Ітаці,
 Всі мою сватають матір і дім мій нещадно грабують.
 Шлюб ж бридкого вона ні відкинуть не сміє, ні краю
 250 Їх домаганням не може покласти; вони ж об'їдають
 Весь мій маєток і скоро й самого мене пошматують!»
 Повна обурення, мовить до нього Паллада Афін:
 «Леле! То й справді тобі Одиссей, і понині відсутній,
 Конче потрібен, щоб руки на зайд безсоромних накласти. <...>
 І непомітно тоді відійшла ясноока богиня,
 320 Зникла, мов чайка та, в отвір для диму, силу й відвагу
 В груди вдихнувши йому, і про батька він більше, як завжди,
 Мусив згадати. Думками своїми розмисливши добре,
 Серцем жажнувсь Телемах, у гостеві бога пізнавши. <...>

-
- Поясніть, чому Посейдон гнівався на Одисея й переслідував його.
 - Яка риса людського суспільства викликає гнів Зевса?
 - Яким постає в уривку Телемах? За допомогою яких художніх засобів автор розкриває його характер?
-

Пісня п'ята

День сьомий і далі до кінця тридцять першого дня
 Пліт Одиссеїв

Щойно проснувшись, Еос із постелі Тіфона ясного
 Встала, щоб світло нести і смертним усім, і безсмертним.
 Вже на нараду зібрались боги, і сидів поміж ними
 5 Зевс громовладний, що всіх перевищує міццю своєю.
 Їм не забула Афін про всі Одиссееві лиха
 Розповісти, — турбувалась, що в німфи він так забарився.
 «Зевсе, наш батьку, і всі ви, одвічні боги всеблаженні!
 Хай ні один володар берлоносний не буде ласкавий,
 Лагідний, добрий; нехай, справедливості в серці не знавши,
 10 Завжди жорстокий, вчиняє неправду злочинну, якщо вже
 Не пам'ятає ніхто Одисея божистого в бідних
 Людях, що ними колись він правив, як батько ласкавий.

- Терплячи лихо тяжке, на острові нині сидить він
В домі у німфи Каліпсо, яка силоміць його й досі
- 15 Держить у себе, й не може він в рідну країну вернутись.
Ні кораблів веслохідних не має він там, ні супутців,
Щоб допомогли йому їхати лоном широкого моря.
Любого сина його вороги замишляють убити
Десь по дорозі додому, — вістей про батька питати
- 20 В Пілос священний поїхав він та в Лакедемон преславний».
Відповідаючи, Зевс, що хмари збирає, промовив:
«Що за слова в тебе линуть, дитя, крізь зубів огорожу?
Чи не сама-бо ти думку колись подала і пораду,
Як Одиссею, вернувшись додому, за себе помститись?
- 25 Ти проводи Телемаха уміло, адже ти це можеш,
Щоб неушкоджений він до своєї прибув батьківщини,
А женихи щоб ні з чим на своїм кораблі повернулись».
Мовивши це, Гермеса гукнув він, коханого сина:
«Знов, як і завжди, ти нашим, Гермесе, провісником будеш;
30 Німфі скажи пишнокосій про вирок ти наш непохитний:
Щоб повернувся до дому свого Одиссей витривалий,
Тільки б не смів його хтось із богів чи людей супроводить,
Хай на плоту, міцно збитім, пливе і, хоч лиха зазнає,
В Схерію широкоскибу на день аж двадцятий прибуде,
- 35 В землю феаків, що їх ріднею вважають безсмертним.
Серцем вони і його, як безсмертного бога, вшанують
І кораблем відішлють у рідну його батьківщину,
Золота стільки, і міді, й одежі йому надававши,
Скільки з-під Трої, свою одержавши здобичі пайку,
40 Він не привіз би ніколи, хоч би й повернувся щасливо.
Доля судила і рідних побачить йому, і вернутись
В високоверху оселю і в рідну свою батьківщину».
Так він сказав, і гонець послухав його світлосяйний:
Зразу ж до ніг золоті підв'язав він ізнизу підшви,
45 Гожі й нетлінні, що всюди із подувом вітру найлегшим
І по воді, й по безкраїх просторах землі його носять.
Жезл він у руки узяв, що ним, коли схоче, то людям
Склеплює втомлені очі, а інколи будить поснувалих.
Швидко з жезлом тим полинув могутній гонець світлосяйний <...>

* * *

Гермес передав Каліпсо волю богів, і вона погодилася відпустити Одиссея.

* * *

Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Зразу свій плащ і хітон Одиссей тут накинув на себе,
230 Вбралась і німфа у довге сріблясто-блискуче одіння,
Ніжне й тонке, золотим пояском пречудовим ошатний
Стан свій стягнула, й ясною наміткою голову вкрила,
І почала Одиссея відважного в путь виряджати.
Мідну велику сокиру дала, до рук відповідну,
235 З лезом, обабіч нагостреним добре й насадженим міцно
На топорище з оливного дерева, гарне на вигляд.
Потім, подавши тесло, обточене гладко, у дальній
Острова край повела, де великі зростають дерева —
Вільха, й тополі стрункі, і сосни, до неба високі,
240 Давній отой сухостій, для плавби особливо придатний.
Тож показавши йому, де великі зростають дерева,
Знову додому вернулась Каліпсо, в богинях пресвітла.
Став він дерева рубати, і вмить закипіла робота:
Двадцять дерев він зрубав, обчистив сокирою віття,
245 Гладко усе обтесавши, бруси по шнур убрівняв він.
Свердел тим часом принесла Каліпсо, в богинях пресвітла,
Балки усі просвердлив ним і злагодив він їх докупі:
Шворнями їх позбивав та ще й закріпив їх скобами.
Розміру саме такого, яким досвідчений тесля
250 Вишир та уздовж окреслює суден вантажних основу, —
Саме таким і зробив Одиссей той пліт свій завбільшки.
Палубу зверху уклав він, рядами з боків приладнавши,
Густо підпори і дошки великі на них настеливши.
Щоглу поставив і рею на ній прикріпив для вітрила,
255 Потім стерно приладнав, щоб плотом тим зручніше керувати.
Огородив його далі він віттям вербовим навколо,
Щоб захищатись од хвиль, і гілля ще наклав для баласту.
Німфа внесла для вітрил полотна, у богинях пресвітла.
Взявся й за цю він роботу і добре упорався з нею.
260 Линви до рей прив'язав, а до низу — канати й кодоли,

Й пліт свій підоймою врешті спустив він у море священне.
День аж четвертий минув, поки всю докінчив він роботу.
П'ятого дня відпустила його богосвітла Каліпсо <...>

* * *

Посейдон помітив Одиссея й наслав бурю.

* * *

Небом Борея і Нот полуденний вже хвиль назганяли.
Серце й коліна тоді Одиссеєві враз затремтіли, —
Повен тривоги, озвався до свого він одважного духа:
«Ох, і нещасний же я! І що тепер буде зі мною?

300 Дуже боюсь, що правду богиня мені віщувала,
Як говорила, що, перше ніж рідного краю дістатись,
В морі біди натерплюся, — усе це збувається нині.
Скільки-бо хмар назганявши, безкрає вповив ними небо
Зевс, і море розбурхав глибоке, й вітрів усіх буйні
305 Подуви враз розбудив, — це, напевно, моя вже загибель!
Втрое і вчетверо ви щасливіші, данаї, що смертю
На рівнині полягли біля Трої, в догоду Атрідам!
Краще б убили й мене, і долю свою я прийняв би
В день той, коли незліченні троянці мене закидали
310 Мідними списками біля убитого сина Пелея, —
З честю й мене поховали б, і славу я мав би в ахеїв.
Нині ж печальною смертю загинуть мені доведеться».

Щойно він вимовив це — із шумом страшним величезна
Хвиля згори налетіла на пліт і у вир закрутила.

315 Сам він далеко від плоту упав і стерно із ослаблих
Випустив рук; у жакхливій завії вітрів протилежних
Переламало якраз посередині щоглу високу;
Рею з вітрилом зірвало й далеко закинуло в море.

Сам, захлинаючись, довго тримавсь він, проте, під водою.

320 Виринуть швидко хвиля велика йому заважала
Й одяг обтяжував той, що дала богосвітла Каліпсо.
Зрештою виринув він, плюючись безустанно водою
Гірко-солоною, що з голови його звільна струмила.
Змучений тяжко, про пліт свій розбитий, проте, не забув він,
325 Кинувся в хвилю за ним і, швидко його наздогнавши,
Сів посередині саме, уникнувши смерті близької.

- Хвиля й туди і сюди той пліт течією носила.
Наче північний Борей восени по рівнині ганяє
Всохлі терни й будяки, що разом сплелись колючками,
330 Так і вітри над морською пучиною пліт той носили:
То його Нот перекине Борею, щоб гнав кудись далі,
То його Евр віддає Зефірові знов на поталу. <...>
- 365 Поки отак він серцем своїм і думками вагався,
Хвилю велику підняв Посейдон, землі потрясатель,
Страшно високу, важку, крутоверху, і кинув на нього.
Так от, як скирту соломи сухої той вихор бурхливий
Раптом підхопить і всю її в різні розкидає боки, —
370 Порозкидало так хвилею пліт. На одній деревині
Верхи вчепивсь Одісей, немов на коні скаковому,
Одяг увесь поскидав, що дала йому світла Каліпсо,
Потім собі під грудьми розгорнувши намітку нетлінну,
Кинувсь у хвилю він сторч головою й, розкинувши руки,
375 Мав уже плинути. Знов це побачив землі потрясатель,
Грізно мотнув головою і так сам до себе промовив:
«Лиха на суші зазнавши, тепер ще поплавай по морю,
Поки дістанешся ти до людей, годованців Зевса.
Лаять, надіюсь, не будеш, що мало завдав тобі лиха». <...>
- Поки отак він серцем своїм і думками вагався,
425 Хвиля страшенна його понесла вже на берег скелястий.
Шкіру зірвало б із нього і кості б йому потрощило,
Та положила на серце йому ясноока Афіна —
Скочить на скелю й двома ухопитись за неї руками;
Стогнути, виснув на ній, аж поки відхлинула хвиля.
- 430 Так він уникнув її, та друга, набігши неждано,
Геть його збила зі скелі й відкинула в море далеко.
Як у поліпа морського, коли із нори його вирвать,
В щупальцях вогких дрібні камінці ще тримаються густо,
Так і на скелі стрімчастій з долонь його смілих лишилась
- 435 Клаптями шкіра, а сам він під хвилею зник гомінкою.
Всупереч долі загинув би так Одісей бідолашний,
Та напоумити встигла його ясноока Афіна:
Вирнувши з хвилі, що з ревом на кручі стрімкі набігала,
Вздовж узбережжя поплив, поглядаючи, може, ще знайде

- ⁴⁴⁰ Берег пологий де-небудь чи тиху, спокійну затоку.
Так пливучи, аж у гирлі ріки яснохвильної раптом
Він опинився, — те місце здалося йому найзручнішим:
Вільне від скель, воно й захист од вітру давало надійний.
Гирло потоку впізнавши, почав він у серці молитись:
- ⁴⁴⁵ «Зглянься, хто б ти не був, володарю! До тебе з благанням
Щирим вдаюсь, від погроз Посейдона тікаючи з моря.
Навіть в очах у безсмертних богів заслуговує шані,
Хто у них захисту просить, як я, що, біди натерпівшись,
Нині твою течію і коліна твої обнімаю!
- ⁴⁵⁰ Змилуйсь, володарю! Бути твоїм прохачем я волю!»
Так він благав, і затримав той бог течію невгамовну,
Хвилю вповільнив і, тишу створивши навкруг, Одиссея
В гирлі ріки врятував. Уже-бо й коліна у нього,
Й руки міцні задубіли, і серце у морі охляло;
- ⁴⁵⁵ Тіло набрякло усе, струмками вода виливалась
З рота і з ніздрів, а сам він без слова лежав, без дихання,
Ледве живий, — бідолаху знесилила втома страшенна.
А як уже опритомнів і дух в його серці зібрався,
Зняв він із себе оту нетлінну намітку богині
- ⁴⁶⁰ Й кинув далеко у річку, що плинула в море безкрає.
Швидко її понесла течія, і Іно підхопила
В милі долоні тканину. Він вийшов із річки нарешті,
Ліг в очереті і землю родючу почав цілувати. <...> Солодкий Афін
Сон йому в очі влила і милі зімкнула повіки,
Щоб від тяжкої втоми звільнити його якнайшвидше.

-
- Чому, на ваш погляд, Зевс наказав відпустити Одиссея, але за умови, що його не може супроводжувати ніхто: ані боги, ані люди?
 - Прокоментуйте своєрідний «двобій» бога й людини в уривку. Які риси Одиссея розкриваються в ньому?
-

Пісня шоста Тридцять другий день

* * *

Дочка феакійського царя Алкіноя Навсікая разом із подругами і служницями опинилася на березі моря поряд із місцем, де спав Одиссей. Вони до-

помогли йому з одягом, їжею, напоями. Завдяки Навсікаї Одиссей опинився в домі Алкіноя.

* * *

Пісня дев'ята

Вечір тридцять третього дня Розповідь Алкіноєві. Пригода в Кіклопа

- Відповідаючи, мовив тоді Одиссей велемудрий:
«О Алкіною, владарю, в усіх племенах найславніший!
Любо мені і приємно чудової слухати пісні
Мужа такого, як цей, що співом дорівнює богу!
- ⁵ В світі, скажу тобі я, розкошів нема приємніших,
Як оті радощі прості, що ними втішається люд весь —
Як посідають усі до учти в господі рядами
Й слухають співів чудових, і повні столи перед ними
Хліба і м'яса, й, ковшем із кратери вина зачерпнувши,
- ¹⁰ Чашник присутнім розносить і в келихи всім наливає.
Кращого в світі, здається мені, вже немає нічого.
Серце, проте, побажало твоє про сумну мою долю
Розповідь чути, щоб більше мав плакати я й сумувати.
З чого ж почати, що мовити далі й на чому скінчити?
- ¹⁵ Горя аж надто мені богове послали небесні!
Спершу ім'я вам назву я своє, щоб і ви його добре
Знали, а я після того, як день обмине мене згубний,
Вас би гостинно прийняв, хоч звідси й далеко доую.
Я — Одиссей, син Лаерта, великою хитрістю славний
- ²⁰ Серед людей багатьох, — до небес моя слава сягає.
Я на Ітаці, іздалека видній, живу. Височить там
Трепетнолистая Неріт-гора величава. Й багато
Інших там є островів, один за одним недалеко, —
Сама, й Дуліхій, і Закінт, лісами густими укритий.
- ²⁵ Нижче від них, до заходу, скраю лежить там над морем
Острів Ітака, інші ж поодаль лежать до схід сонця.
Весь він скелястий, та дужих викохує хлопців. Не бачив
Кращої в світі ніде я країни, як мила Ітака. <...>

* * *

Одіссей розповідає про свої пригоди: прибуття в землю кіконів, зруйнування їхнього міста Ісмара та знищення жителів, перебування в Кірки та Калінсо, відвідування лотофагів, прибуття до країни кіклопів.

* * *

- 105 Звідти ми далі тоді попливли із засмученим серцем.
Згодом у край гордовитих кіклопів, що правди не знають,
Ми прибули. В усьому цілком здаючись на безсмертних,
Ні ораниці не орють вони, ні рослини не садять,
В них і без оранки-бо і не сіяне все виростає:
- 110 І ячмені, і пшениця, і лози вино виноградне
В гронах розкішних дають, що примножує Зевс їм дощами.
В них ні законів нема, ні нарад, ані зборів народних, —
На верховині високій у горах вони проживають,
В диких печерах глибоких, і кожен дружиною й дітьми
- 115 Вкладно правує, й до інших нікому з них діла немає. <...>
- 170 Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Скликав супутців своїх я на збори і так до них мовив:
«Товариші мої вірні, лишайтесь тут, а тим часом
Я на своїм кораблі з гребцями своїми поїду
Певно дізнатися, що за мужі в тій країні домують, —
- 175 Чи непривітні і дикі там люди, що правди не знають,
Чи доброзичливі серцем, гостинні і богобоязні».
Мовивши так, зійшов я на свій корабель і супутцям
Вийти на нього звелів і причали усі відв'язати.
До кочетів вони, швидко зійшовши, усі посідали
- 180 Й веслами, сидячи вряд, по сивих ударили хвилях.
Швидко дістались ми так недалекої тої країни,
Обік побачили там, край скелі над морем, високу,
Лавром порослу печеру. До неї збиралося на ніч
Кіз і овечок багато; навкруг простягався високий
- 185 Двір, обгороджений муром з укопаних в землю великих
Каменів, зверху ж і сосни росли, і дуби височенні.
Велетень жив там потворний, що кіз і овечок отари
Сам випасав собі, інших оподаль. Ні з ким він не знався
У самотині своїй і ніяких не відав законів.
- 190 Був він потвора страшна, на людину, що хлібом живиться,

Зовсім не схожий, скоріше скидався на гірську верховину,
Лісом порослу, яка серед скель височіє самотньо.

- Товаришам своїм вірним на місці звелів я лишатись,
При кораблі, й стерегти корабля свого якнайпильніше;
- 195 Сам же, дванадцять обравши між ними супутців найкращих,
Вирушив. Мав із собою я козячий міх із солодким
Темно-червоним вином, що Марон мені дав, син Еванта,
Жрець Аполлона, який опікується Ісмаром-містом.
З шани до бога й жерця ми й дружину його пощадили,
- 200 Й сина; а сам проживав він в тінистім гаю Аполлона.
Отже, за те мені він дорогих надавав подарунків:
Гарного вибору золота сім тоді дав він талантів,
Подарував і кратеру, із срібла усю, і до того ж
Чистим, солодким вином, цим питвом божественним, дванадцять
- 205 Амфор наповнив для мене. Ніхто про міцнеє вино те
В цілому домі з служниць і челядників досі не відав,
Тільки він сам, і любя дружина, і ключниця вірна.
Маючи пити солодке, як мед, вино те червоне,
Досить було лише келих один його влити на двадцять
- 210 Мірок води — і запах навколо такий від напою
Йшов божественно солодкий, що втриматись годі від нього.
Міх я великий вином тим наповнив та інших припасів
В бесаги взяв шкіряні із собою. Відчув-бо я духом
Мужнім, що стріну людину, одягнену в силу могутню,
- 215 Дикого велетня, що ні законів, ні правди не знає.
Швидко добралися ми до печери, але не застали
Велетня в ній, — деś пас він отару свою густорунну.
От увійшли ми в печеру і стали усе оглядати:
Сиру там кошки повні стояли, ягнята й козлята
- 220 В стійлах тіснились вузьких, за віком поставлені різним:
Старші — окремо, окремо від них середульші, й окремо —
Новонароджені; в цебрах стояло сироватки повно,
Глеки й дійниці були приготовані там для удою.
Товариші почали всіляко мене умовляти, —
- 225 Сир той забравши, негайно тікати відтіля і найшвидше
Позаганяти на наш корабель бистрохідний з кошари
Тих козенят і ягнят та й умкнути по водах солоних.

- Та не послухав я їх, хоч було б набагато це краще, —
Хотілось побачить його, чи не дасть мені сам він гостинця?
- 230 Товаришам же моїм не здавався, проте, він привітним.
От ми розклали вогонь, і жертву принесли, й самі вже,
Сиру набравши, поїли, і ждати в кутку посідали,
Поки той прийде із стадом. Приніс тяжкий оберемонок
Дров він сухих, щоб мати на чому вечерю варити.
- 235 З грюкотом скинув ті дрова серед кам'яної печери.
Ми ж із перестраху всі аж в найдавший зашилися закут.
Позаганяв до печери опасистих кіз і овечок
Тих, що доїти їх мав, а самців — баранів із козлами —
Він за дверима лишив, на своєму подвір'ї широкім.
- 240 Потім камінь підняв величезний і вхід до печери
Ним завалив, — не могли б того каменя зрушити з місця
Й ковані міцно аж двадцять два вози чотириколісні, —
Ціла то скеля була, що нею заклав свої двері.
Сидячи, сам подоїв уже й кіз, і овець мекотливих,
- 245 Всіх за чергою, і кожній тоді підпустив сосунятко.
Білого він молока на кисле узяв половину.
Сир віддавивши, поклав у плетені кошики зразу;
Другу ж у глечиках він залишив половину, щоб мати
Й свіжого ще молока — напитися після вечері.
- 250 Швидко із справами цими упорався, потім ще й ватру
Сам розпалив, і нарешті побачив він нас і промовив:
«Хто ви, чужинці? Шляхом відкіля ви пливете вологим,
В справі якій чи так, навмання, ви блукаєте морем,
Наче розбійники ті, що гасають у водних просторах,
- 255 Важчи власним життям і біду несучи чужоземцям?»
Так говорив він, і любими ми зажурились серцями:
Сповнив нас жахом страшний його голос і вигляд потворний.
В відповідь все ж я до нього з такими звернувся словами:
«Родом усі ми ахеї, додому вертаємо з Трої,
- 260 Та, супротивними гнані вітрами над хланню морською,
Збились з путі, і на інших шляхах та на іншій дорозі
Ми опинились, — Зевсова, видно, на те була воля.
Горді ми бути людьми Агамемнона, сина Атрея,
Слава якого тепер до високого неба сягає, —

- 265 Місто велике-бо він зруйнував і люду багато
Винищив. Ми ж прибули аж сюди, і от припадаєм
Всі до колін твоїх, — виявиш ти нам гостинність чи, може,
Ще й подарунок даси, що гостям їх звичайно дарують.
Отже, могутній, богів пошануй, благаєм тебе ми,
270 Зевс-бо є сам покровитель гостей і усіх, що благають.
Він і гостинний, і гостям супутник, достойним пошани».
- Так говорив я, а він відповів мені словом безжальним:
«Ну ж і дурний ти, чужинче, та й здалеку, мабуть, прибув ти,
Що шанувати й боятись богів мене так умовляєш!
- 275 Нам, кіклопам, байдуже й до Зевса-егідодержавця,
І до блаженних богів, самі-бо від них ми сильніші.
Страх перед Зевсом мене не примусить тебе пощадити
З товаришами, якщо того власний мій дух не накаже.
Краще скажи мені, де корабель твій оснащений нині
280 До суходолу пристав — далеко чи близько, щоб знав я».
- Так він випитувать став, але це не укрилось від мене,
Мав-бо я досвід і хитрими мовив до нього словами:
«Мій корабель розтрощив Посейдон, землі потрясатель,
Кинувши ним о скелі стрімкі при самім узбережжі
285 Вашого краю, — вітром сюди його з моря загнало.
Наглої смерті, проте, із супутцями я врятувався».
- Так я сказав. Не відмовив безжалісний серцем нічого,
Скочив раптово і, руки свої на супутців наклавши,
Двох, як щенят, ухопив і з силою ними об землю
290 Вдарив, аж мозок їх бризнув і скрізь по землі розіллвся.
Пошматувавши їх геть, спорядив собі з них він вечерю.
Все він пожер, наче лев, що годується в горах, нічого
Не залишив — ні утроби, ні м'яса, ні кості із мозком.
Руки з риданням гірким до Зевса ми всі простягали,
295 Бачачи злочин такий, у серці своїм безпорадні.
- А як наповнив кіклоп свого черева глиб ненажерний і
М'ясом людським, молоком нерозбавленим їжу запив він
І між овець у печері своїй спочивати розлігся,
Духом відважним тоді таку я подав собі раду:
300 Ближче підкрастись і, меч свій нагострений з піхов добувши,
Вдарити в груди йому, рукою намацавши місце,

Де печінки під осердям, — та інша затримала думка:
Всі ми в печері отут загинули б марною смертю,
Бо від високих дверей не змогли б одвалити руками
305 Камінь той величезний, що велетень ним завалив їх.
Так ми в журбі та зітханнях на світлу Еос дожидали.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Вже він вогонь розпалив, подоїв своїх славних овечок,
Всіх за чергою, і кожній тоді підпустив сосунятко.
310 Швидко із справами цими упорався, потім ізнову
Двох з-поміж нас ухопив і собі спорядив з них сніданок.
Далі, поснідавши, вигнав з печери свою він отару,
Легко відсунувши камінь важкий од дверей, і на місце
Знову поставив, немов сагайдак ковпачком покривав він.
315 З гуком і свистом кіклоп погнав свою жирну отару
В гори. А я, у печері лишившись, почав міркувати,
Як би помститись, якщо подасть мені ласку Афіна.
Серцю моєму така найкращою видалась рада:
Біля кошари лежала кіклопова палиця довга —
320 Стовбур сирої маслини, — зрубав її він, щоб ходити
З нею, як висхне вона. Виглядала ж та палиця, наче
Щогла на двадцятивеслім просторім судні чорнобокім,
Що вантажі торговельні крізь далеч морську перевозить, —
Так виглядала завдовжки й завгрубшки ота деревина.
325 Кия із сажень завдовж од неї тоді відрубав я
Й товаришам передав, обстругати його наказавши.
Гарно вони обтесали оцупок, а я, загостривши
Дрюк той, у полум'ї вістрям тримав, щоб вогнем засмалити.
Потім старанно його заховав я під гноем, якого
330 Дуже багато було понакидано скрізь по печері.
Товаришам після того звелів жеребки я тягнути,
Хто з них відважиться, разом зі мною кілок той піднявши,
В око встромити кіклопу, як в сон він солодкий порине.
Випали тим чотирьом жеребки, кого й сам би хотів я
335 Вибрати в поміч, а я уже п'ятий виходив між ними.
Ввечері й він надійшов і отару пригнав пишнорунну.
Зразу ж отару ситу загнав у широку печеру,
Сповна усю, не лишив на подвір'ї широкім нікого,

- Передчуваючи щось, чи бог його так напоумив.
340 Потім камінь підняв величезний і вхід завалив ним,
Сидячи, він подоїв і кіз, і овець мекотливих,
Всіх за чергою, і кожній тоді підпустив сосунятко.
Швидко упорався з цими він справами, потім ізнову
Двох з-поміж нас ухопив і собі спорядив з них вечерю.
345 Тут підійшов до кіклопа я близько й звернувся до нього,
З темно-червоним вином дерев'яний підносячи дзбанок:
«Випий, кіклопе, вина, наївшися м'яса людського, —
Сам тоді знатимеш, що за питво в кораблі хоронилось
Нашому. Віз тобі цю я пожертву, щоб зглянувся на мене
350 Й вирядив швидше додому, а ти все нещадно лютуєш.
Хто ж тепер, нелюде, схоче до тебе сюди завітати
З інших людей, коли не по правді ти з нами повівся!»
Так говорив я. Узяв він і випив; і страшно вподобав
Те він солодке питво і ще зажадав його вдруге.
355 «Дай-но, будь ласка, іще, та своє мені тут же імення
Зразу назви, щоб міг і тебе я гостинцем потішити,
Бо і кіклопам їх ниви родючі вино виноградне
В гронах розкішних дають, що примножує Зевс їм дощами.
Це незрівнянне вино, це нектар, це амбросія справжня!»
360 Так він сказав, і іскристого знов йому дав я напою.
Тричі підносив я, й тричі в глупоті свій випивав він.
А як вино уже зовсім йому затуманило розум,
Я із солодкими знову до нього звернувся словами:
«Ти про ім'я моє славне питаєш, кіклопе? Назву я
365 Зраз себе, та гостинця віддай, що мені обіцяв ти.
Звусь я Ніхто на ім'я, і Ніким мене батько і мати,
Й товариші мої, й інші, звичайно, усі називають».
Так говорив я, а він відповів мені словом безжальним:
«Отже, Нікого я з'їм наостанку, раніше ж поїм я
370 Товаришів його всіх, — оце тобі й буде гостинець».
Так він сказав, похитнувся і навznak упав, і, зігнувши
Набік грубезну шию, лежав, і відразу всевладний
Сон подолав його. З горла у нього з вином випливали
М'яса людського шматки, — сп'янівши, почав він блювати.
375 Кия тоді я у попіл гарячий засунув, щоб знову

Він розігрівся, як жар, а тим часом відваги словами
Товаришам додавав, щоб ніхто не утік з переляку.
Отже, оливний кілок, хоча й був він сирий, розпаливши
Так, що вогнем він узявся й яскраво почав пломеніти,
380 Вийняв з вогню я і ближче підніс до кіклопа, навколо ж
Товариші поставали — бог дав їм одвагу велику.
Взявшись за дрюк той оливний з кінцем загостреним, дружно
В око встромили йому ми. А я, натиснувши зверху,
Став ним крутити, як бантину тесля свердлить корабельну
385 Свердлом, а інші з-під низу ремінням його обертають,
Взявшись обабіч, і жваво він крутиться сам безустанно.
Так от і ми, узявши розпечений дрюк, ним свердлили
Велетню око, і пасока тепла струмила навколо.
Жаром горящих зіниць обсмалило і брови, і вії,
390 Лопнуло яблуко очне, й коріння його аж сичало.
Як в коваля, коли він топірець чи велику сокиру
Суне гарячими в воду холодну й сичить те залізо,
Гартом узяте, — стає-бо воно ще міцнішим від того, —
Так від оливного кия і око його засичало.
395 Страшно кіклоп закричав, аж луна розляглась по печері,
З ляку ми кинулись врозтіч усі, і зразу він вирвав
З ока оту деревину, гарячою кров'ю облиту,
З люттю від себе її жбурнув обома він руками
Й гучно кіклопів волати почав, що з ним у сусідстві
400 Теж у печерах жили на овіяних вітром узгір'ях.
Крик той страшений почувши, вони звідусіль позбігались,
Вхід обступили в печеру і стали розпитувати, що з ним:
«Що, Поліфеме, з тобою, що голосно так ти волаєш
В ніч божественну й солодкого сну позбавляєш усіх нас?
Може, хто з смертних отару твою силоміць виганяє?
405 Може, самого тебе хтось насильством і підступом губить?»
В відповідь так із печери волав Поліфем премогутній:
«Друзі, Ніхто, й не насильством мене він, а підступом губить!»
Відповідаючи, мовлять вони йому слово крилате:
410 «Що ж, коли сам ти, й ніхто насильства тобі не вчиняє,
То чи не Зевс тобі хворість наслав, і поміч тут марна, —
Краще ти батька свого, владика благай Посейдона!»

Мовили це й відійшли; любе серце моє розсміялось,
Як обманув я ім'ям його й задумом цим бездоганим.
415 Стогнути тяжко і в корчах увесь аж звиваючись з болю,
Камінь руками намацав кіклоп і відсунув від входу,
Сів посередині в дверях і широко руки розставив,
Щоб упіймати того, хто з отарою хотів би умкнути.
От якого він дурня знайти у мені сподівався!

Я ж міркувати почав, як найкраще зарадити справі,
Щоб і супутників всіх, і себе від жорстокої смерті
Урятувати. Всілякі тут засоби й хитрощі ткав я —
Йшлося тут про душу, велике-бо лихо уже насувалось.
Зрештою визнав у серці я раду таку за найкращу:
425 Гарних, ставних там чимало було баранів густорунних,
Добре вгодованих, з темною, аж фіалковою шерстю.
Всіх я їх нишком позв'язував сплєтеним віттям вербовим
З ложа жорсткого, що велетень спав нечестивий на ньому.
Я їх по троє зв'язав, — ніс когось під собою середній,
430 Інші ж обидва з боків тим часом його прикривали.
Кожні так троє несли одного чоловіка. А сам я...
Був поміж ними баран, над усіх в тій отарі найкращий,
Міцно вхопившись за карк, під черевом в нього кудлатим
Я заховався і, вп'явшись руками у шерсть божественну,
435 Так і тримавсь терпеливо, відважного сповнений духу.
Так ми в журбі та зітханнях на світлу Еос дожидали.

Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Стали на пашу тоді барани і козли пориватись,
А неподоєні матки замекали голосно в стійлах —
440 Понабухали в них вим'я. А їхній господар, жорстоким
Мучений болем, усім баранам, що йшли поуз нього,
Спини обмацував. Не помічав він, проте, нерозумний,
Що під грудьми в баранів густорунних підв'язане крилось.
Йшов аж останнім баран мій до виходу, шерстю своєю
445 Й мною обтяжений, я ж — передумав тоді вже багато.
Спину обмацавши в нього, сказав Поліфем премогутній:
«Любий баранку! Чому це сьогодні виходиш останній
Ти із печери? Раніш не ходив-бо від інших позаду.
Перший на луки ти жвавими кроками біг в ніжнолистих

- 450 Пастися травах, перший збігав і до хвилі річної,
Першим також поспішав до кошари своєї вернутись
Ти вечорами. А нині виходиш останній. Шкодуєш,
Мабуть, ти ока господаря, — злий чоловік його випік
З товаришами лихими, вином мій стуманивши розум.
- 455 Клятий Ніхто! Не втече він, кажу, від загибелі злої!
Мав би ти розум такий, як у мене, і вмів би хоч слово
Вимовить, ти б розказав, де від гніву мого він сховався.
Так би ударив я ним, щоб мозок з розбитого лоба
Всю цю печеру оббризкав, — тоді б я своє заспокоїв
- 460 Серце від болю, що той нікчемний Ніхто заподіяв».
- Так промовляючи, він барана випускає за двері.
Щойно ми вийшли з печери й оподаль кошари спинились,
Перший я виліз із-під барана й повідв'язував інших.
Швидко погнали отару ми жирних овець тонконогих,
- 465 Їх оточивши навколо, щоб разом все стадо загнати
На корабель свій. Нас радо супутники любі вітали —
Тих, що уникнули смерті, — й загиблих оплакали гірко.
Плакати все ж їм, бровами до кожного стиха моргнувши,
Я не дозволив, — загнати звелів пишнорунну отару
- 470 На корабель і чимдуж на хлань відпливати солону.
До чочетів вони, швидко зійшовши, усі посідали
Й веслами, сидячи в ряд, по сивих ударили хвилях.
А на таку вже відплинувши віддаль, що поклик ще чути,
До Поліфема почав я, глузуючи з нього, кричати:
- «Гей ти, кіклопе! Не зовсім беззахисний муж той, в якого
Товаришів у глибокій печері пожер ти жорстоко!
Так і належить помститись тобі за лихі твої вчинки,
Нелюде клятий, що в домі своєму гостей поз'їдати
Не посоромивсь! От Зевс і боги тебе всі й покарали!»
- 480 Так я промовив. Його ж іще більша злоба охопила.
Верх од гори відломив він великої й так його кинув,
Що поблизу корабля темноносого впав той уламок,
Ледве в стерно кермове кам'яна не ударила брила.
Завирувало все море від скелі, що впала у воду, —
- 485 З шумом до берега нас понесло тоді водоворотом,
Моря приливом нас знову до самої суші пригнало. <...>

- Знайдіть у тексті описи Ітаки і країни кіклопів. Чим вони відрізняються? Поміркуйте, у чому полягає смисл цього протиставлення.
- Простежте, як Одиссей намагався врятуватися.
- Які риси характеру Одиссея виявляються під час його визволення? Чи можна, на вашу думку, вважати Одиссея жорстоким?

Пісня двадцять третя

Вечір тридцять дев'ятого і ранок сорокового дня Пенелопа впізнає Одиссея

* * *

Стара няня Евріклея розповіла Пенелопі, що Одиссей живий, що розправився з її женихами і чекає дружину в покої.

* * *

- ¹⁰ Мовить, озвавшись до неї, тоді Пенелопа розумна:
«Матінко люба, чи розум тобі не боги помутили!
Можуть безумних вони і з великорозумних зробити
І безрозсудну людину вчинити розважною можуть.
Розум ушкоджено твій, а був він у тебе здоровий.
- ¹⁵ Нащо глузуєш ти з мене, коли так болить мені серце.
Мову облудну ведеш і притьмом од солодкого будиш
Сну, що усю огорнув мене, любі склепивши повіки?
Я ще ніколи так міцно не спала від дня, коли раптом
В Злоїліон той, бодай би не згадувать, муж мій поїхав.
- ²⁰ Отже, спускайся назад і до нижніх вертайся покоїв!
Хай би-но інша з жінок, із моїх челядинок, прибігла
З вістю такою до мене й отак би від сну розбудила,
Я б насварила її і зразу б тоді відіслала
Знов до кімнати. Тебе лише старість від цього боронить!»
- ²⁵ В відповідь мовила їй тоді няня, стара Евріклея:
«Я не жартую, дитя моє любе, але ж бо насправді
Дома вже твій Одиссей, кажу тобі, він повернувся, —
Це той чужинець, якого у домі всі так зневажали.
Знав те давно Телемах, що він повернувся додому,
- ³⁰ Тільки розважно дотримував батькових намірів тайну,

Щоб на зухвалих мужів він помститися міг за насильства».

Вчувши таке, Пенелопа зіскочила радісно з ліжка,
Няню стару обняла й, не ховаючи сліз на повіках
І промовляючи, з словом до неї звернулась крилатим:

35 «Люба матусю! Як щиру ти правду мені розказала
Й справді додому, як мовила ти, чоловік мій вернувся, —
Як же тоді сам-один на стількох женихів безсоромних
Міг би він руку підняти? Тож завжди їх тут цілий натовп!»
В відповідь мовила їй тоді няня, стара Евріклея:

40 «Цього не знаю, не бачила, тільки убиваних стогін
Чула сама. У збудованих міцно покоях сиділи
Ми перелякані, двері на засуви щільно замкнувши,
Поки з моєї кімнати мене Телемах не покликав,
Син твій, послав його батько мене тою ж миттю покликать.

45 Я Одиссея в господі знайшла, — він стояв над тілами
Вбитих, круг нього вони на долівці, утоптаній твердо,
Всюди валялись. Ти, все це побачивши, серцем раділа б.
Кров'ю і брудом забризканий, був він на лева подібний.
Зараз всі разом лежать вони біля дверей на подвір'ї

50 Купою; тим-то великий вогонь розпалив — обкурити
Дім наш прегарний; мене ж до тебе послав він — покликать.
Швидше-бо йди, щоб до милого серця обом вам нарешті
Радість прийшла, бо надто багато ви горя зазнали.
Нині-бо справді збулись-таки давні твої сподівання:

55 Ось — і живий, і здоровий — до вогнища він повернувся
Й дома тебе і сина знайшов. Завдали йому лиха
Тут женихи, та помстився на них він у власній господі».

Мовить, озвавшись до неї, тоді Пенелопа розумна:

«Люба матусю! Не час іще надто радіти й хвалитись!
60 Знаєш сама ти, який він у домі цім був би жаданий
Всім, особливо ж мені і сину, що ми породили.
Тільки не дуже те все вірогідне, що ти розказала,
Мабуть, то хтось із богів повбивав женихів гордопишних
В гніві на злі їх учинки та їхню пиху нестерпиму.
65 Не шанували нікого вони із людей земнородних,
Хто б не зайшов до них — злидень який чи людина статечна.
От за зухвалість таку і прийшлося їм зле. Одиссей же

Шлях до Ахеї згубив поворотний і сам десь загинув».

В відповідь їй тоді мовила няня, стара Евріклея:

70 «Що за слова крізь зубів огорожу проскочили в тебе!
Тут чоловік твій; до вогнища він повернувся, а ти й досі
Віри не ймеш! Яке недовірливе серце у тебе!

Отже, ознаку тобі я скажу, яку легко впізнати:

Шрам на нозі, де кабан колись іклами білими вдарив.

75 Мила я ноги йому і, побачивши шрам, тобі хотіла
Зразу ж сказати. Та рота рукою мені затулив він
І не дозволив сказати, — завбачливий був, обережний.
Швидше-бо йди, — готова я дати себе у заставу,
А як обманюю — хай жалюгідною смертю загину!»

80 В відповідь їй тоді мовила так Пенелопа розумна:

«Люба матусю! Хоча б і яка будь досвідчена, важко
Замисли вічноживущих богів наперед угадати.

Але ходімо, проте, до сина мого, щоб побачить
Вбитих мужів-женихів і глянуть на того, хто вбив їх».

85 Мовивши так, зійшла вона з верхніх покоїв. Та дуже
Серцем вагалась — здала розмовляти з своїм чоловіком
Чи підійти і, взявши за руку, чоло цілувати.

Переступивши поріг кам'яний, увійшла до господи
Й сіла у світлі вогнистім вона супроти Одиссея,

90 Біля стіни. А він, на колону зіпершись високу
Й погляд свій опутивши, сидів і чекав, що дружина
Скаже поважна, його на власні побачивши очі.

Довго мовчки сиділа вона із сполоханим серцем —
То, йому дивлячись в очі, знайомі знаходила риси,

95 То у лахмітті брудному його не могла упізнати.
Врешті озвався Телемах, і так він до неї промовив:

«Матінко, горенько-мати! Яке в тебе серце не чує!

Нащо мого ти сторонишся батька? Чому з ним не сядеш
Поруч, ні слова не скажеш йому, ні про що не питаєш?

100 Жодна-бо інша дружина байдуже отак не стояла б
Одаль свого чоловіка, що, стільки зазнавши недолі,
Аж на двадцятому році до рідного краю вернувся!
Завжди у тебе було твердіше від каменю серце!»

Мовить, озвавшись до нього, тоді Пенелопа розумна:

- 105 «Любий синочку! Серце у грудях моїх мов отерпло,
Слова не можу промовити я, ні про що запитати,
Ані поглянути прямо в обличчя. Якщо ж таки справді
Це Одисей і додому вернувсь він, то зможемо легко
Ми упізнати самі одне одного. Є в нас ознаки,
110 Нам лиш відомі обом, а від погляду інших укриті».
- Тут усміхнувся незламний в біді Одисей богосвітлий
І Телемахові зразу ж він слово промовив крилате:
«Що ж, Телемаху, облиш свою матір в світлиці, дозволь їй
Ще перевірить мене — хай упевниться краще небавом.
- 115 Поки брудний я увесь, у рванім лахмітті на тілі,
Мною гордує вона й не може мене упізнати. <...>
А Еврінома, ключниця, в домі тим часом помила
Великосердного плоть Одисея і маслом натерла,
155 Зверху чудовий накинута плащ і хітон надягнула,
Вроди на голову вдосталь злила йому діва Афіна,
Вищим зробила на зріст і повнішим і кучері пишні,
Мовби вінок з гіацинтів, йому над чолом спорядила,
Наче тямущий митець, що золотом срібло вкриває
160 Й, різних умінь від Гефеста й Паллади Афіни навчений,
Радує око тонкими утворами свого мистецтва, —
Так вона вродюю плечі окрила й чоло йому гоже.
Вийшовши з купелі, був на безсмертних він виглядом схожий.
Знов після того у крісло, з якого встав нещодавно,
165 Сів навпроти дружини і так він до неї промовив:
- «Дивна ти жінка! Між кволих жінок — тобі найтвердіше
Серце дали божественні висот олімпійських осельці.
Жодна-бо інша дружина байдуже отак не стояла б
Одаль свого чоловіка, що, стільки зазнавши недолі,
170 Аж на двадцятому році до рідного краю вернувся!
Що ж, постели мені ложе, матусю, нехай вже окремо
Ляжу собі, — адже серце у жінки цієї залізне!»
- Мовить, озвавшись до нього, тоді Пенелопа розумна:
«Дивний же й ти! Не заношуй нітрішечки я, не гордую,
175 Ані занадто гнівлюсь. Пам'ятаю я добре, яким ти
На кораблі довговеслім відплив од своєї Ітаки.
Так, Евріклеє, вигідне сама постели йому ложе

- В спальні, впоряджений добре, що сам же її будував він.
- ¹⁸⁰ Ліжко внеси йому та приготуй на нім постіль вигідну —
Ложе м'яке, й покривала, й світliste до них узголів'я.
- Мовила так, щоб випробу мужу вчинити. Та гнівно
Відповідав Одиссей занадто розумній дружині:
«Жінко, яке ти колюче для серця промовила слово!
Хто ж бо то ліжко моє переставив? Та це було б важко
- ¹⁸⁵ Й дуже умілій людині. Хіба що з богів хто, прийшовши,
Легко його при бажанні на інше посунув би місце.
А з-поміж смертних нікому, хоча б він і в розквіті сил був,
Не пересунуть його, є-бо певні ознаки в тім ліжку,
Вміло змайстрованім, — сам я, не інший хто, все спорядив це.
- ¹⁹⁰ Куц густолистий маслини у мене стояв на подвір'ї,
Пишний, квітучий, із стовбуром грубим, немовби колона.
Спальню круг нього я став будувати, аж поки й докінчив,
Щільно клав мур з камінців та й покрівлю ізверху поставив,
Двері міцні приладнав, до одвірків їх щільно пригнавши.
- ¹⁹⁵ Потім з маслини тієї верхівку відтяв густолисту.
Пень обрубав, обтесавши до кореня мідяним стругом,
Якнайстаранніше брусся я вирівняв пильно по шнуру,
Злагодив ліжку підпору і свердлом усе просвердлив я.
З цього почавши, став ліжко робити, аж поки й докінчив,
- ²⁰⁰ Золотом, сріблом оздобив його і слоновою кістю,
Ремінь воловий, у пурпур забарвлений, вздовж натягнувши.
Ось я відкрив тобі ліжка ознаки. Проте ж бо не знаю,
Жінко, чи й досі там само воно, чи хто вже на інше
Місце його переніс, від оливного пня відділивши».
- ²⁰⁵ Так він сказав, а у неї і серце, й коліна зомліли,
Як пригадала ознаки, що так розповів він докладно.
Сліз не ховаючи, швидко підбігла до нього й, за шию
Міцно обнявши й цілуючи голову, так промовляла:
«О Одиссею, не гнівайсь на мене! У всьому ти завжди
- ²¹⁰ Був розумніший за всіх. Уділили скорбот нам богове, —
Заздро було їм, щоб разом зазнали ми в юності втіхи
І на поріг би щасливої старості разом ступили.
Отже, не сердься тепер і не ремствуй на мене занадто,

Що не відразу, як глянула, щиро тебе я вітала.

²¹⁵ Завжди-бо серце у мене холонуло в грудях на думку,
Щоб не прийшов і не звів який-небудь мене ошуканець
Словом лукавим, — багато ж людей є, лихих на порадку. <...>

* * *

Одіссей і Пенелопа розповідають одне одному про події, які з ними трапилися протягом їхньої довгої розлуки.

* * *

³⁵⁰ «Досить, дружино, обоє натерпілись ми вже важкого
Лиха, ти — тут, про мій поворот многотрудний додому
Плачучи гірко, мене ж, хоч і як я крізь злигодні рвався,
Зевс і всі інші богове оподаль вітчизни держали.
Нині ж, коли ми обоє жаданого ложа діждались,
³⁵⁵ Ти попиклуйся майном, що в домі лишилось у мене,
Я ж — худобою, що женихи змарнували зухвалі.
Сам відберу я багато, й ахеї повинні вернути
Решту, аж поки усі я обори свої не заповню.
Спёршу за місто піду в наш сад я багатодеревний
³⁶⁰ Батька провідать шановного, — тяжко він журиться мною.
Знаю, дружино, розсудлива ти, тож тобі накажу я:
Тільки-но сонечко зійде, то й чутка по місту полине
Про женихів, що їх повбивав я у нашому домі;
Ти ж до верхніх покоїв іди і з служницями разом
³⁶⁵ Тихо посидь, не цікався нічим, ні про що не розпитуй».
Мовивши це, надягнув на рамена він зброю чудову
І розбудив Телемаха, і чередника, й свинопаса
Та бойове наказав їм озброєння в руки узяти.
Без сперечання мідні вони одягли обладунки,
³⁷⁰ Двері тоді відчинили і вслід Одісееві вийшли.
Вже розвиднялося всюди навколо, та млою Афїна
Оповила їх нічною і швидко їх вивела з міста.

(Переклад Б. Тена)

-
- Поміркуйте, чому в Пенелопи «болить серце».
 - Чому Пенелопа не одразу повірила в те, що Одіссей живий?
 - За якими ознаками Пенелопа впізнала Одіссея?
-

ПІДСУМУЙТЕ ПРОЧИТАНЕ

- Виявіть особливості сюжету поеми Гомера.
 - Знайдіть у творі описи ради богів на Олімпі. Які риси богів в них розкриваються?
 - Поясніть, яким царем на Ітаці був Одиссей. Доведіть свою думку прикладами з тексту.
 - Поміркуйте, що допомогло Одиссеєві подолати всі перешкоди на шляху до Ітаки.
 - У чому полягає своєрідність розкриття проблеми батьків і дітей у творі?
 - Які риси характеру Пенелопи розкриваються у творі? У яких епізодах поеми вони найяскравіше відображаються?
 - Поясніть, у чому полягає художня своєрідність поеми.
-